
УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 658.56:637.1

Т. М. Пшенична, викладач

**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОКОПРОДУКТІВ В УКРАЇНІ**

Анотація. У статті розглянуто стан та тенденції розвитку ринку молока та молокопродуктів, а також особливості функціонування підприємств галузі. Узагальнено можливі шляхи підвищення конкурентоспроможності товаровиробників молочної галузі.

Ключові слова: молоко, молочні продукти, конкурентоспроможність, маркетингове дослідження ринку, якість.

Т. Н. Пшеничная, преподаватель

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
РЫНКА МОЛОКА И МОЛОКОПРОДУКТОВ В УКРАИНЕ**

Аннотация. В статье рассмотрено состояние и тенденции развития рынка молока и молокопродуктов, а также особенности функционирования предприятий отрасли. Выделены возможные пути повышения конкурентоспособности товаропроизводителей молочной отрасли.

Ключевые слова: молоко, молочные продукты, конкурентоспособность, маркетинговое исследование рынка, качество.

Т. М. Pshenychna, lecturer

**CURRENT STATE AND PROSPECTS
OF MILK AND DAIRY PRODUCTS MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE**

Annotation. The state and development trends of milk and dairy products market and the milk industry enterprises' special features have been considered in the article. It is marked out possible ways to rise the competitiveness of dairy products producers.

Keywords: milk, dairy products, competitiveness, marketing research, quality.

Актуальність теми дослідження. В сукупності продовольчих товарів важливе місце належить молочної продукції. Забезпеченість населення країни життєво необхідними продуктами харчування, що виробляються з молока, залежить від розвитку такої складової ринку продовольства, як ринок молока і молочної продукції.

Постановка проблеми. Ринок молока та молочних продуктів є однією з найважливіших складових аграрно-продовольчого ринку нашої держави. Без його вдалого функціонування і успішного розвитку економіка країни не буде стабільною, а продовольча безпека і рівень життя населення залишатимуться незадовільними. Ця проблема завжди була і буде актуальною, оскільки молоко є цінним біологічним продуктом. Також важливу роль у раціоні людини відіграють масло, кефір, сири, сметана та інші молочні продукти. Але основними проблемами на ринку молока та молочної продукції залишаються:

- низька якість молочної сировини, що, у свою чергу, негативно впливає на виробництво молочної продукції та загострює проблему збуту продукції, особливо на зовнішньому ринку;
- низька якість технологічного оснащення молокозаводів;
- відсутність стандартів на молочну продукцію, які б відповідали вимогам європейського рівня;
- недостатній захист споживачів молочної продукції від неякісної продукції (високого вмісту речовин, шкідливих для здоров'я людини).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу дослідженню проблемних питань та пошуку шляхів їх вирішення щодо формування та розвитку ринку молока і молочної продукції приділяли у своїх працях такі вітчизняні науковці та практики, як Т. Антоненко [6], С. В. Киризюк [3], О. В. Лакішик [4], А. М. Лисенко [5], Г. В. Цар [7], О. В. Шубравська, Т. В. Сокольська [8] та інші.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Постановка завдання. Метою представленої статті є аналіз стану ринку молока та молокопродуктів в Україні та виокремлення можливих шляхів підвищення конкурентоспроможності товаровиробників.

Виклад основного матеріалу. У формуванні ринку молока та молочної продукції існують дві складові: стан пропозиції та стан купівельної спроможності. Незадовільний стан ринку молока насамперед позначився на зменшенні його пропозиції та купівельної спроможності населення. Безперечно, купівельна спроможність населення виступає дуже важливим чинником, що формує рівень споживання молочних продуктів у країні. В сучасних умовах її стан не дозволяє забезпечувати потреби населення в споживанні молокопродукції через ринок, шляхом купівлі, як це передбачає класична економіка, а навпаки – значна частина цих потреб задовольняється завдяки власним господарствам населення. Ця проблема не вирішується незважаючи на те, що з часом номінальні доходи зростають. Це можна пояснити тим, що темпи зростання цін на продовольчі товари значно перевищують темпи зростання доходів багатьох прошарків населення.

Таким чином, можна стверджувати, що сучасний стан молочного ринку є кризовим. Це проявляється в скороченні обсягів виробництва молочної сировини та споживанні молокопродукції, погіршенні платоспроможного попиту населення і зменшенні обсягів реалізації продукції, порушенням цінової кон'юнктури, а також посиленням конкурентної боротьби за ринок збуту між вітчизняними виробниками.

Кон'юнктура ринку молока та молокопродуктів безпосередньо залежить від пропозиції та попиту молочної сировини та продуктів її переробки. Пропозиція ринку молочної продукції України визначається переважно вітчизняним виробництвом, оскільки частка імпорту є незначною. Скорочення обсягів виробництва молока впливає на зменшення пропозиції молочної продукції і зниження рівня її споживання населенням. Обсяги пропозиції молочних продуктів перебувають у прямій залежності від виробництва молока.

На сьогодні головною перешкодою розвитку виробництва молочних продуктів є зменшення обсягів виробництва молочної сировини. Як свідчать статистичні дані, майже з кожним роком знижується виробництво сировини, і ці факти не є дивними, оскільки за даними Держкомстату [1] в умовах розвитку незалежної державності рентабельність виробництва молока в більшості періодів була від'ємною (табл. 1). Лише 2010 рік був рентабельним, порівняно з 2009 роком прибутковість його помітно підвищилася – з 1,4 % до 17,7 %, і в період з 1994 року поки що це є найвищий показник.

Таблиця 1

Виробництво та рентабельність молока в Україні

Роки	Виробництво молока в Україні, тис. тонн	Рентабельність виробництва молока, %
1990	24508,3	32,2
2000	12657,9	-6,0
2001	13444,2	-0,8
2002	14142,4	-13,8
2003	13661,4	9,9
2004	13709,5	-0,4
2005	13714,4	12,2
2006	13286,9	-3,7
2007	12262,1	13,8
2008	11761,3	4,1
2009	11609,6	1,4
2010	11248,5	17,9

Дані Держкомстату України

Та незважаючи на від'ємну динаміку розвитку молочної промисловості, Україна перебуває на десятій сходинці в світовому рейтингу серед виробників молока.

Через скорочення поголів'я корів у всіх категоріях господарств та зменшення продуктивності корів у сільськогосподарських підприємствах виробництво молока у 2010 р. скоротилось на 3,1 % порівняно з 2009 р. і склало 11 248 тис. т, і на 8,27 % менше в порівнянні до 2007 року. Господарства населення у 2010 році зменшили виробництво молока на 3,6 %, а сільськогосподарські підприємства – на 0,9 %. Середньорічний надій молока від однієї корови, що була в наявності на початок 2010 року, в усіх категоріях господарств склав 4 010 кг (на 39 кг, або на 1 %, менше, ніж у 2009 р.), у т. ч. у сільськогосподарських підприємствах – 3 660 кг (на 233 кг, або на 6 % менше), у господарствах населення – 4 110 кг (на 20 кг, або на 0,5 % більше) [1].

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Як бачимо, тенденція зменшення виробництва сировини для молокопереробних підприємств починає набирати постійний характер, і це може бути серйозною загрозою для виробництва якісної молочної продукції.

Рівень вжитку фірмової молочної продукції за 4 роки знизився майже на 20 %, тоді як загальний вжиток упав майже на 10 %, це і є ще однією з можливих причин зниження продажу молока до переробних підприємств.

Майже 60 % ринку молочної продукції – це молоко, а нетрадиційна продукція складає близько 15-20 %, але ця продукція вимагає особливих виробничих потужностей. Молокопереробні підприємства, починаючи з 2007 р., майже по всіх групах молочної продукції постійно зменшували обсяги виробництва. Лише 2010 рік мав позитивні показники по деяких основних групах молочної продукції, але, наприклад, спреди та суміші жирові у 2010 році мали найбільший показник по зменшенню виробництва. Це можна розглядати з двох сторін: як негативної, так і позитивної. До позитивних моментів віднесемо вибір споживачів більш якісного молочного продукту.

І цей важливий факт стає вирішальним у виборі споживача. Якщо порівняти виробництво основних груп молочної продукції в Україні, то у 2010 році показник виробництва масла вершкового на 6,4 % більший, ніж у 2009 році, а в попередні 2007 та 2008 роки цей показник увесь час істотно зменшувався, тоді як спреди та жирові суміші зменшили обсяги виробництва майже на 10 % (табл. 2).

Таблиця 2

Обсяги виробництва основних груп молочної продукції в Україні

Групи молочної продукції	2007	2008	2009	2010	2008, у % до 2007	2009, у % до 2008	2010, у % до 2009
Молоко оброблене рідке, тис. т	863	808	770	801	- 6,37	- 4,7	4,0
Масло вершкове, тис. т	100	84,8	74,7	79,5	- 15,2	- 11,9	6,4
Спреди та суміші жирові, тис. т	83,8	81,8	72,3	65,2	- 2,39	- 11,6	- 9,8
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний, тис. т	92,6	91,9	84,8	78,5	- 0,76	- 7,7	- 7,4
Сири жирні, тис. т	246	236	228	207	- 4,07	- 3,4	- 9,2
Продукти кисломолочні, тис. т	532	532	492	479	0	- 7,5	- 2,6
Маргарин і продукти аналогічні, тис. т	317	316	353	363	- 0,32	11,7	2,8

Дані Держкомстату України та власні розрахунки

Сегментація ринку за основними видами молочної продукції свідчить, що серед груп молокопродукції найбільш значна частка ринку припадає на молоко оброблене рідке (38 %) та кисломолочні продукти (23 %). Український споживач сприймає традиційні молокопродукти (молоко, сметану, кефір) як базову їжу, експерти відзначають специфіку культури споживання молочної продукції українцями, для яких кефір – це передусім корисний продукт, який нормалізує функціонування шлунку.

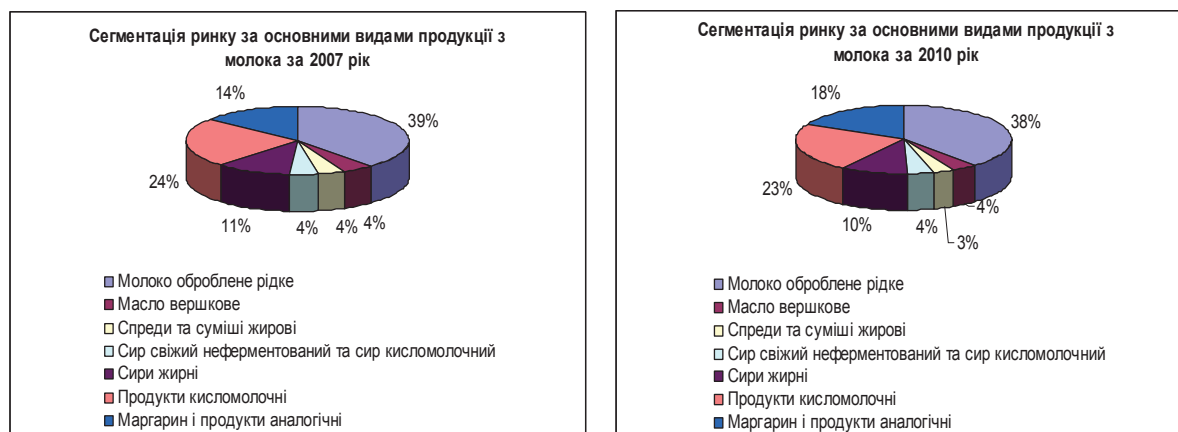

Рис. 1. Сегментація ринку за основними видами продукції з молока за 2007 та 2010 роки в Україні

Як видно з діаграм, долі груп молокопродуктів за останні 4 роки змінюються несуттєво (у межах 1-4 %), що свідчить про деяку стабільність у виробництві та споживанні молочних продуктів за окремими видами.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Різке зменшення обсягів виробництва молока і значне зниження купівельної спроможності населення призвело до суттєвого скорочення споживання молока і молочних продуктів, яке з розрахунку на душу населення у 2010 р. становило 206 кг проти 212 кг у 2009 р. та 235 кг у 2006 р., де спостерігається найвищий показник споживання за період з 2000 по 2010 роки, і відповідно до норми у 2010 споживання менше на 45,8 %. Виробництво молока на душу населення скоротилося на 7 кг у порівнянні до 2009 та на 46 кг у порівнянні з 2005 роком. Відмінності в рівнях споживання (як і виробництва) молокопродукції на душу населення в регіональному розрізі пов'язані, перш за все, з часткою міського населення. Найнижчий рівень споживання молока та молокопродукції спостерігається в областях із високим рівнем розвитку індустрії та суттєвим переважанням міського населення – Дніпропетровській (178,9 кг), Донецькій (178,2 кг), Запорізькій (176,5 кг), Луганській (173 кг), АР Крим (181 кг), Одеській (185 кг), Херсонській (186,5 кг) і порівняно високий – в Івано-Франківській (264,7 кг), Чернігівській (251,7 кг) областях. Наявні відмінності в рівнях споживання молокопродукції в регіональному розрізі, пов'язані також із специфікою формування ринку молокопродукції.

Таблиця 3

Роки	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Виробництво	257	276	293	286	289	291	284	264	254	252	245
Споживання	199,1	205,2	225,3	226,4	226,0	225,6	234,7	224,6	213,8	212,4	206,4

Дані Держкомстату України

Споживання молока на душу населення в Україні за період 2000-2010 років було значно меншим від раціональної річної норми – 380 кг. Для порівняння – середньостатистичний француз споживає 440 кг, житель країн Скандинавії – 500 кг.

Хоча обсяги споживання молока на душу населення в Україні дещо відстають від фізіологічно обґрунтованих нормативів, і тим більше, від рівня розвинених країн (таблиця 3), все ж таки національні особливості харчування дозволяють зробити висновок, що вітчизняний ринок молока і молочної продукції є досить насиченим, і це дає підстави прогнозувати повільне зростання попиту в майбутньому у більшості сегментів ринку. Підтвердженням є 2010 рік, у якому виробництво деяких груп молочної продукції починає набирати позитивної тенденції.

Стагнація молочного ринку призводить до здорожчання продуктів молокопереробки, а саме тих, які потребують найбільшу кількість сировини – сири та масло.

Таблиця 4

Види молочних товарів	2007	2008	2009	2010
Молоко оброблене рідке	149,2	107,5	120,6	125,2
Масло вершкове	144,9	112,4	140,6	123,0
Сири тверді	150,7	106,2	123,9	118,2

Дані Держкомстату України

Сьогодні в Україні діє близько 350 підприємств з переробки молока, 15-18 з яких виготовляють до 70 % цільномолочної продукції. Така кількість підприємств призводить до того, що ринок досить «подроблений». У числі найбільших компаній – Мілкіленд, ВіммБілльДанн, Lactalis, Юні-мілк, Даноне, Злагода, Rainford, Галичина та інші.

Кожне з підприємств має у своєму портфелі декілька категорій (від традиційного молока, кефіру, сметани, масла до новинок – продуктів з доданою користю, так званих біозбагачених). Не завжди різні категорії об'єднані одним брендом – звідси широкий спектр брендів, упаковок і цін на молочні продукти. Величезна «продуктова/пакувальна/цінова» варіативна – одна з ключових характеристик ринку. Ринок досить розвинений, насичений і за оцінками експертів не відрізняється від європейських ринків. Проте не слід забувати, що за даними Держкомстату споживання молочної продукції на душу населення в Україні все ж у рази нижче, ніж у європейських країнах. Для виробників це показник наявності потенціалу ринку, у тому числі і за рахунок зміни культури споживання.

Аналіз стану ринку молока та молочних продуктів України дає підстави стверджувати про складність умов функціонування підприємств молокопереробного підкомплексу. Основним чинником зниження рівня конкурентоспроможності підприємств як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку є якість молока-сировини, що прямо пов'язаний із якістю продукції молокопереробних підприємств.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Забезпечити необхідну якість виробленого молока сьогодні можуть лише сільськогосподарські підприємства, які поставляли молокопереробним підприємствам у 2009 році 62,3 % молока першого сорту та 29,1 % вищого сорту, що сумарно становило 28,9 % обсягу молока, переробленого молочними підприємствами. Господарства населення є постачальниками молока другого сорту, обсяги якого разом з несортним молоком становлять 71,1 % всієї кількості переробленого молока.

Єдина позитивна тенденція - це якісні характеристики молока, що, на наш погляд, зросли завдяки великотоварному виробництву. Якщо у 2008 році Україна не дуже могла похвалитися молоком екстра-класу, то у 2009 році воно вже відвоювало сегмент в 1,9 %, а в 2010 році цей показник досяг 7,4 %.

Зазначимо, що у країнах ЄС 95 % молочної сировини, яка надходить на переробку – вищого ґатунку. А от на вітчизняних молокопереробних підприємствах прийняте молоко визнають як продукцію першого сорту, незважаючи на його реальну якість [2].

Аналіз різних точок зору як науковців, так і практиків, що присвячені питанням забезпечення молокопереробних підприємств сировиною високої якості, дає підстави визначити основні чинники зниження якості молока-сировини, серед них: порушення санітарно-гігієнічних умов виробництва молока, недотримання вимог очищення, охолодження молока після доїння, неналежний первинний контроль якості молока, порушення умов транспортування. У результаті надане для переробки молоко не відповідає діючим нормам за мікробіологічними показниками, мають місце перевищення норм вмісту антибіотиків, пестицидів, рослинних замінників, фальсифікату молока водою тощо.

На даний момент стандарти молока в Україні вкрай низькі. Вітчизняний перший сорт – це другий в Росії і третій-четвертий у Європі. Молочні стандарти в Україні допускають рівень забруднення бактеріями і мікроорганізмами в кілька разів вищий, ніж прийнятий у ЄС, а вміст бактерій у молоці другого сорту може перевищувати рівень, допустимий у ЄС, у 3 тис. разів. Це пов'язано з тим, що близько 80 % молока виробляється в господарствах населення і відноситься до другого сорту.

Властива Україні система перевірки безпеки і якості продуктів харчування орієнтована на кінцевий результат. Тобто аналізу підлягають окремі зразки продукту, що вибрані контролером. У випадку отримання результатів, що підтверджують доброякісність продукції, реалізації підлягає вся партія. Проте такий підхід не гарантує цілковитої безпеки та абсолютної якості цієї продукції. Принципово інші положення щодо безпеки продуктів харчування, які є обов'язковими для країн ЄС, викладені в директивах Ради європейського співробітництва НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Points – аналіз небезпеки та контроль критичних контрольних точок).

Висновки. Відповідно до результатів аналізу ринку молока і молочних продуктів та умов функціонування переробних підприємств, є підстави наголошувати на доцільності розробки комплексу науково-обґрунтованих економічних та організаційних заходів щодо підвищення конкурентоспроможності та розвитку підприємств молокопереробного підкомплексу, зокрема:

- підвищення якості сировинної бази за рахунок інтенсифікації виробництва на основі залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, що дасть можливість повного використання генетичного потенціалу молочної худоби, недопущення критичного порогу захворюваності молочного стада, забезпечення худоби повноцінними кормами, підвищення технічного рівня устаткування та технології виробництва, яке застосовують сільськогосподарські та молокопереробні підприємства;

- з метою забезпечення виробництва молока та молокопродуктів необхідно прискорити процес впровадження на молокопереробних підприємствах систем менеджменту, що побудовані у відповідності з міжнародними стандартами, зокрема: ISO 9000 (система управління якістю); ISO 14000 (екологічний менеджмент); ISO 22000 (НАССР) та застосування геронтологічного підходу у виробництві, що забезпечують довіру споживачів і, відповідно, підвищення конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

- забезпечення взаємовигідних інтеграційних зв'язків «виробництво – переробка – збут» на основі комплексної державної програми розвитку молочної галузі.

Застосування на практиці можливих перспектив дасть змогу вітчизняним виробникам молокопереробної галузі не лише забезпечити якісною продукцією населення України, але й вийти на зовнішні європейські ринки та заохотити вітчизняних та іноземних інвесторів для діяльності у молокопереробній галузі.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Література

1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
2. Зубченко В. В. Якість молока як основний чинник забезпечення конкурентоспроможності продукції / В. В. Зубченко // Вісник аграрної науки. – 2011. – № 4. – С. 79-81.
3. Киризиук С. В. Нові виклики для аграрного сектора у світі формування зони вільної торгівлі України – ЄС / С. В. Киризиук // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 1 – С. 130.
4. Лакішик О. В. Стан і перспективи експорту молока та молокопродуктів / О. В. Лакішик // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 136-141.
5. Лисенко А. М. Маркетингова система виробництва та реалізації молокопродукції / А. М. Лисенко // Економіка АПК. – 2009. – № 6. – С. 62-66.
6. Про молоко в Україні і світі... [Розмова з директором Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» академіком П. Т. Саблуком] / Т. Антоненко // Молочна промисловість. – 2009. – № 1. – С. 11-21.
7. Цар Г. В. Основні тенденції та перспективи розвитку харчової промисловості в Україні / Г. В. Цар // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – № 20.13. – С. 262-268.
8. Шубравська О. В. Розвиток ринку молока і молочної продукції : світові тенденції і вітчизняні перспективи / О. В. Шубравська, Т. В. Сокольська // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 2. – С. 80-93.

Bibliography

1. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : www.ukrstat.gov.ua
2. Zubchenko V. V. Yakist moloka yak osnovnyi chynnyk zabezpechennia konkurentospromozhnosti produktsii / V. V. Zubchenko // Visnyk ahrarnoi nauky. – 2011. – № 4. – С. 79-81.
3. Kyryziuk S. V. Novi vyklyky dlia ahrarnoho sektora u sviti formuvannia zony vilnoi torhivli Ukrainy – YeS / S. V. Kyryziuk // Ekonomika i prohnozuvannia. – 2010. – № 1 – С. 130.
4. Lakishyk O. V. Stan i perspektyvy eksportu moloka ta molokoproduktiv / O. V. Lakishyk // Ekonomika APK. – 2008. – № 3. – С. 136-141.
5. Lysenko A. M. Marketynhova systema vyrobnytstva ta realizatsii molokoproduktiv / A. M. Lysenko // Ekonomika APK. – 2009. – № 6. – С. 62-66.
6. Pro moloko v Ukraini i sviti... [Rozmova z dyrektorom Natsionalnogo naukovoho tsentru «Instytut ahrarnoi ekonomiky» akademikom P. T. Sablukom] / T. Antonenko // Molochna promyslovist. – 2009. – № 1. – С. 11-21.
7. Tsar H. V. Osnovni tendentsii ta perspektyvy rozvytku kharchovoi promyslovosti v Ukraini / H. V. Tsar // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. – 2010. – № 20.13. – С. 262-268.
8. Shubravska O. V. Rozvytok rynku moloka i molochnoi produktsii : svitovi tendentsii i vitchyzniani perspektyvy / O. V. Shubravska, T. V. Sokolska // Ekonomika i prohnozuvannia. – 2008. – № 2. – С. 80-93.

Надійшла 16.02.2012